

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

130
7684

IV 3652

2954
.955

DE
NEMESI GRAECORUM

SCRIPSIT

CHRISTIANUS WALZ,
IN REGIA LITTERARUM UNIVERSITATE TUBINGENSI PROF. PUBL. ORD.

Ἑκλίδα καὶ Νέμεσιν εὐνοὺς παρὰ βωμὸν ἔτευξα
Τὴν μὲν, ἐν' ἑλλείψῃ τὴν δ' ἵνα μηδὲν ἔχῃς.
Anthol. Gr.

TUBINGAE,
TYPIS LUDOVICI FRIEDERICI FUES.

MDCCCLII.

1852.

(RECAP)

2954
.955

I.

Modum in omnibus rebus tenendum et modestiam primam felicitatis conditionem esse, eos vero qui finium mortali naturae positorum immemores insolentia efferantur praecipites in exitium ruere, id quidem Graecae nationi non modo praeclaris virorum sapientium et poetarum sententiis, sed etiam aurea illa Delphici templi inscriptione: *ΜΗΔΕΝ ΑΓΑΝ*, promulgatum et singularis, cui munus res humanas aequa lege temperandi mandatum esset, Deae auctoritate sancitum fuit. Multis autem seculis ante quam Nemesios nomen a poetis in Deorum numerum relatum legimus, eam quae numine ejus repraesentatur notionem in antiquissimis Graecorum mythis expressam videmus. Ut e multis pauca exempla afferam, Capaneum nomino, de quo nuntius apud Aeschylum Sept. c. Theb. 419 sqq. haec dicit:

*Καπανεὺς δ' ἐπ' Ἑλέντραισιν εἴληχεν πύλαις,
γίγας ὅθ', ἄλλου τοῦ πάρος λελεγμένου
μείζων, ὁ κόμπος δ' οὐ κατ' ἄνθρωπον φρονεῖ·
πύργοις δ' ἀπειλεῖ τοῖσδ', ἃ μὴ κράνοι θεός·
θεοῦ τε γὰρ θέλοντος ἐκπέρσειν πόλιν,
καὶ μὴ θέλοντος φησὶν, οὐδὲ τὴν Διὸς
ἔριν πίδω σκήψασαν ἐκποδῶν σχεθεῖν.
ταῖς δ' ἀστραπαῖς τε καὶ κεραυνίους βολαῖς
μεσημβρινοῖσι θάλλεσιν προσεΐκασεν.*

Cui Eteocles respondet v. 434 sqq.:

*τῶν τοι ματαίων ἀνδράσιν φρονημάτων
ἢ γλῶσσ' ἀληθῆς γίγνεται κατήγορος.
Καπανεὺς δ' ἀπειλεῖ, δρᾶν παρεσκευασμένος,
θεοὺς ἀτίζων· ἀπογυμνάζων στόμα
χαρᾶ ματαίᾳ, θνητὸς ὢν, εἰς οὐρανὸν
πέμπει γεγωναὶ Ζηνὶ κυμαίνοντ' ἔπη.
πέποιθα δ' αὐτῷ ξὺν δίκῃ τὸν πυρφόρον
ἦξειν κεραυνὸν, οὐδὲν ἐξεκυσμένον
μεσημβρινοῖσι θάλλεσιν τοῖς ἡλίου.*

Cum his si comparaveris Euripidis verba Phoen. v. 1189.

*ἤδη δ' ὑπερβαίνοντα γειῶσα τεγέων
βάλλει κεραυνῷ Ζεὺς νιν κ. τ. λ.,*

nonne utroque loco Jovi idem tribuitur, quod Antigone Euripidis Phoen. v. 182.:

ἰώ,
Νέμεσι καὶ Διὸς βαρύβρομοι βρονταί,
κεραυνιὸν τε φῶς
αἰθαλόεν, σὺ τοι
μεγαλανορίαν ὑπεράνορα κοιμίζεις,

a Nemesi Jovisque fulguribus petit?

Eandem fere sententiam Pindarus exprimit Ixionis fabulam (Pyth. II, 47 sqq.) his verbis narrans:

εὐμενέσσι γὰρ παρὰ Κρονίδαις
γλυκὺν ἰλὼν βλοτον, μακρὸν οὐχ ὑπέμεινεν ἔλβον, μαινομέναις φρασὶν
"Ἡρας ὅτ' ἐράσσατο, τὰν Διὸς εὐναὶ λάχον
πολυγαθίης· ἀλλὰ νιν ὕβρις εἰς αὐάταν ὑπεράφανον
ᾧρσεν· τάχα δὲ παθὼν ἰοικότ' ἀνὴρ
ἐξαίρετον ἔλε μόχθον. αἱ δύο δ' ἀμπλακίαι
φερέποναι τελέθοντι· τὸ μὲν ἦρως ὅτι
ἐμφύλιον αἷμα πρῶτιστος οὐκ ἄτερ τέχνας ἐπέμιξε θνατοῖς·
ὅτι τε μεγαλοκευθιέσσιν ἔν ποτε θαλάμοις
Διὸς ἄκοιτιν ἐπειράτο. χρὴ δὲ κατ' αὐτὸν αἰεὶ παντὸς ὄρῳ μέτρον.
εὐναὶ δὲ παράτροποι ἐς κακότητ' ἀθρόαν
ἔβαλόν ποτε καὶ τὸν ἐκόντ'.

Certe Pindarus, qui *Νέμεσιν ὑπέρδικον* (Pyth. X, 65.) et *διχόβουλον* (Ol. VIII, 114.) novit, si in hac fabula Nemesios nomen ab antiquitate traditum accepisset, mentionem ejus facere non omisisset.

Etiam apud Homerum eo, quod posterior aetas Nemesi attribuit, munere Dii, praecipue autem Juppiter, funguntur. Ita Aegyptiorum rex Ulyssem e certae mortis periculo liberat (Od. XIV, 283.):

ἀλλ' ἀπὸ κείνος ἔρυκε, Διὸς δ' ὠπιζέτο μῆνιν
ξεινίου, ὅστε μάλιστα νεμεσσαῖται κακὰ ἔργα.

Ajas autem, qui in deserto maris scopulo expositus contempto Deorum auxilio propriis viribus insolenter fisus est, perditur a Neptuno, qui lubenter eum servasset,

εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη·
φῇ δ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης (Od. IV, 503.).

Personae dignitatem Nemesi primum tribuit Hesiodus, apud quem (Op. 198.) ingruente ferrea aetate *Αἰδῶς* et *Νέμεσις*, pulchra corpora candidis palliis involventes, terram relinquunt et ad Deos adscendunt. In Theogonia autem (v. 223.) Nemesis unā cum Morte, Somno, Fraude, Senectute et Lite e Nocte procreata esse dicitur. Hanc Theogoniae partem ab auctore Operum profectam esse nemo erit qui credat, olet potius

Orphicorum doctrinam, quibus Nox omnium antiquissima (Hymn. I, 24.) et Deorum hominumque genitrix vocabatur (Hymn. III, 4.). Similiter Smyrnenses duas Nemeses, quas summo honore colebant, Noctis filias esse dixerunt (Paus. VII, 5, 3.); et si alii Nemesin Erebi et Noctis (Hyg. Praef.), Athenienses Deam Rhamnusiā Oceani filiam (Paus. I, 33, 3. VII, 5, 3. Tzetz. ad Lycoph. 88.), vocaverunt, in eo omnes consentiunt, ut eam inter vires, e quibus rerum natura procreata est, referant. Quare apud Timaeum Locrum (de anima mundi p. 742. ed. Baiter et Orelli) Nemesis Deorum consilio adsidet, *ὁς ὁ πάντων ἀγεμὼν θεὸς ἐπέτρεψε διοίκησιν κόσμῳ συμπληρωμένῳ ἐκ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων τῶν τε ἄλλων ζώων, ὅσα δεδαμίουργαται κατ' εἰκόνα τὰν ἀρίστην εἶδος ἀγεννάτω καὶ αἰωνίῳ καὶ νοατῷ.*

In hac doctrina exponenda Orphici praesertim et Platonici versati sunt. Hermias in Phaedrum p. 148) de Adrastea ¹⁾, quae eadem cum Nemese fuit, haec dicit: ἡ Ἀδράστεια μία ἐστὶ θεὸς τῶν μενόντων ἐν τῇ Νυκτὶ, γενομένη ἐκ Μελίσσου καὶ Ἀμαλθείας. — Ἀδελφὴ τῆς Εἰδῆς, ἣ καὶ πρὸ τοῦ ἀντροῦ τῆς Νυκτὸς ἡχεῖν λέγεται τοῖς κυμβάλοις· „παλάμῃσι δὲ χάλκεα ῥόπτρα δῶκεν Ἀδραστείῃ.“ Ἐνδον μὲν γὰρ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς Νυκτὸς κάθεται ὁ Φάων, ἐν μέσῳ δὲ ἡ Νύξ μαντεύουσα τοῖς θεοῖς, Ἀδράστεια δ' ἐν τοῖς προθύροις, διαφέρει δὲ τῆς ἐκεί Δίης.

Si Proclum (in Tim. v. 323.) consulimus, Orphicorum doctrina ὁ δημιουργὸς τρέφεται μὲν ὑπὸ Ἀδρηστείας, σὺνέστι δὲ τῇ Ἀνάγκῃ, γεννᾷ δὲ τὴν Εἰμαρμένην. His adde eundem in Theol. IV, 16, 206.: παρ' Ὀρφεῖ φρουρεῖν λέγεται ἡ Ἀδράστεια τὸν τῶν ὅλων ²⁾ δημιουργὸν καὶ „χάλκεα ῥόπτρα λαβῶσα καὶ τύμπανα ἡχέοντα“ ὥτω ἡχεῖν ὥστε πάντας ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὴν τὴν θεῶν.

Jam vero missis his philosophorum commentis conjunctis veterum auctorum et monumentorum testimoniis quid de Adrasteae cultu erui possit videamus. Cultum ejus praecipuum in Asia minori invenimus. Primo loco audiamus Antimachum Colophonium, qui circa belli Peloponnesiaci finem vixit. Is in fragmento a Strabone XIII. p. 588. servato ita canit:

ἔστι δὲ τις Νέμεσις, μεγάλη θεὸς, ἣ τὰδε πάντα
πρὸς μακάρων ἔλαχεν, βωμὸν δὲ οἱ εἶσατο πρῶτος
Ἀδρηξος ποταμοῖο περὶ ῥόον Αἰσὴποιο,
ἐνθ' αὖ τετίμηται τε καὶ Ἀδρηστεία καλεῖται.

¹⁾ Schol. ad Plat. Rep. V. p. 929. ed. Bait. et Or. de Adrastea dicit: ἡ δὲ αὕτη καὶ Νέμεσις λέγεται ἀπὸ τῆς νεμήσεως, ὡς διαιρῶσα καὶ νέμωσα τὸ ἐπιβάλλον ἐκείνῳ. Contra Pausanias ap. Eustath. ad Il. II. p. 355, 38. refert, ὅτι τὴν Ἀδράστειαν ἐτέραν τῆς Νεμέσεως ὑποτίθενται τινες, οἱ δὲ τὴν αὐτὴν τῇ Νεμέσει κ. τ. λ. Anthol. Gr. T. II. p. 186. nr. V.:

Ἀδρηστεία σε διὰ καὶ ἰχναίη σε φυλάσσει
παρθένος ἡ πολλὰς ψευσαμένη Νέμεσις.

T. III. p. 154. nr. XVIII.:

καὶ σὺ μὲν Ἀδρηστεία — τίσαι
καὶ μακάρων πικροτάτη Νέμεσις.

²⁾ Vulg. τὸν ὅλον. Correx. Lobbeck Aglaoph. p. 515.

Cum his conjungendus est Phoronidis auctor, cujus fragmentum servavit Schol. ad Apoll. Rhod. I, 1129.:

ἐνθα γόντες
 Ἰδαῖοι Φρύγες ἄνδρες (ὀρίστεροι) οἰκί' ἔναιον
 Κέλμεις, Λαμναμενεὺς τε μέγας καὶ ὑπέρβιος Ἄκμων,
 εὐπάλαμοι θεράποντες ὀρείης Ἀδρηστείης·
 οἱ πρῶτοι τέχνην πολυμήτιος Ἡφαίστοιο
 εὖρον ἐν ὑρείῃσι νάπαις, ἰδόντα σίδηρον.

In Aeschyli Niobe (apud Strabonem XII. fine) Tantalus dicit ³⁾:

σπεύρω δ' ἄρουραν δώδεχ' ἡμερῶν ὁδόν,
 Βερέκυντα χῶρον, ἔνθ' Ἀδραστείας ἔδος ⁴⁾.

Ex his locis apparet, prope Aesepum, Mysiae fluvium, antiquissimum Adrasteae sacrum, in regione autem ad Berecyntum, Phrygiae montem, sive, ut Plinius H. N. V, 29. Aeschyli verba exprimit, in Berecyntio tractu, statuam ejus exstitisse. Berecyntus autem quum Cybelae sacer fuerit, statuam ibi positam nulli alii Deae nisi huic dedicatam fuisse recte conjicere nobis videmur; eamque conjecturam nostram confirmat Phoronidis auctor, qui dactylos Idaeos θεράποντας ὀρείης Ἀδρηστείης appellat. Ὀρεῖη Ἀδρηστείη igitur Cybele est in Berecynto monte culta, quam Telestes Selinuntius ⁵⁾ Euripides et Aristophanes *Ματίρα ὀρεῖαν*, Virgilius ⁶⁾ Berecyntiam matrem et Berecyntiam Deam genitricem vocat. Jam postquam Adrasteam et Cybelen natura sua eandem esse demonstravimus, intelligimus qua ratione duae Nemeses, quae apud Smyrnenses insigni honore colebantur in nummo ejus urbis ⁷⁾ impositae sint extensae dextrae Cybeles, quae turrato capite in throno sedet, leone lateri ejus adstante, et in alio ejusdem urbis nummo ⁸⁾ polum et coronam muralem, quae Cybele ferre solet, capite gerentes curru vehantur gryphis juncto. Itaque miro quodam fortunae lusu accidit ut quum inter plura capita antiqua optio daretur, quodnam Nemesios statuae capite orbatae, quae in villa Cardinalis Albani prostat, imponeretur, sculptor turratum Cybeles caput eligeret ⁹⁾.

3) Cf. Suid. et Harpocr. s. v. Eust. ad II. II. p. 355, 12. Apostol. I, 40. Arsen. p. 18.

4) Ἔδος significat statuam in Soph. El. 1366. *πατρῴα ἔδη θεῶν*. Plut. Per. c. 13. *ὁ δὲ Φειδίας εἰργάζετο μὲν τῆς θεῆς τὸ χρυσῆν ἔδος*. Cf. Osann, Midas oder Erklärungsversuch der ältesten gr. Inschr. p. 71. Welcker, Sylloge Epigr. Gr. p. 3. R. Rochette, Questions de l'histoire de l'art p. 25.

5) Apud Athen. XIV. p. 626 a.:

πρῶτοι παρὰ κρητῆρας Ἑλλήνων ἐν αὐλοῖς

συνοπαδοὶ Πέλοπος Μαρτὸς ὀρείας Φρύγιον ἄρισαν νόμον

Eurip. Hel. 1301. Aristoph. Av. 746.

6) Aen. VI, 785. IX, 82.

7) Morell. Médailles du Roi XVII. Millin, G. M. LXXXIII, 351. vide nostram tabulam II, 8.

8) Creuzer, Abbildungen zur Symbolik. tab. IV, 5. et nostra tab. II, 7.

9) Winckelm., Mon. Ined. 25. et T. II, p. 31. Gerhard, Descriptio urb. Romae Vol. III, 2. p. 541. nostra tab. II, 1.

Huic sententiae non obstat quod Demetrius Scepsius ¹⁰⁾ Adrasteam eandem cum Diana esse dixit, quocum consentit Marcellus Sidetes, qui primum carmen Triopeum ita incipit ¹¹⁾:

Πότνι Ἀθηνάων ἐπιήρανε Τριτογένεια,

Ἥ τ' ἐπὶ ἔργα βροτῶν ὀρέας, Ῥαμνεσιᾶς Οὐπί.

Nam ut Cybele et Adrastea ὀρεία vocatur, ita etiam apud Pollucem V, 13.: Ὀρεία Ἀρτεμῖς et in inscriptione Thyatirensi apud Spon. Misc. pag. 88.: Ὀρείτις Ἀρτεμῖς legitur; πολύμαχος vero Diana illa, quam Ephesii ¹²⁾, et Artemis Lencophryne ¹³⁾, quam Magnetes ad Maeandrum coluerunt, et ipsae deae omnium rerum genitrices fuerunt, quod testatur Cicero ¹⁴⁾ primam Dianam Jovis et Minervae filiam nominans, „quae pinnatum Cupidinem genuisse dicitur.“ Omnino autem omnes illae Deae in Asia anteriore cultae, Cybele Phrygum, Artemis Ephesiorum et Magnetum, Nemeses Smyrnaeorum, Adrastea Mysorum, Anaitis Armeniae, Alitta Arabum, Mithra Persarum, Astarte Phoenicum, Aphrodite Urania Cypriorum, Juno Samiorum nomine solum, non natura, differunt a magna illa Assyriorum Dea, Mylitta ¹⁵⁾.

Cultus Veneris Uraniae sive Mylittae ab Assyria in Babyloniam, Phoeniciam et universam Asiam anteriorem translatus est, et libidinosa ista religio rudium populorum animos ita cepit, ut etiam in Judaeam ipsamque sacram Hierosolymorum urbem invaderet, mulierumque animos ita deliniret ut nec severis Jeremiae prophetae exhortationibus ab ea avocari possent ¹⁶⁾. Phoenices cultum ejus in vicinam insulam Cyprum et Africam

10) Suid. s. v. Ἀδράστεια Δημήτριος δὲ ὁ Σκηψίος Ἀρτεμίν φησιν εἶναι τὴν Ἀδράστιαν, ὡς ἀπὸ Ἀδράστου τινος ἰδρυμένην.

11) Herodis Attici quae supersunt ed. R. Fiorillo p. 30. Anthol. Pal. App. 50, 2. — Etym. M. Οὐπίς, ἐπίθετον Ἀρτέμιδος, ἣ παρὰ τὸ ὀπίζεσθαι τὰς τεκνύσας αὐτὴν· ἢ παρὰ τὴν θρήψασαν αὐτὴν Οὐπὶν· ἢ διὰ τὰς ἐπερβορέας κόρας, Οὐπὶν, Ἐκατέρην, Λοξὴν ὥς ἐτίμησεν Ἀπόλλων καὶ Ἀρτεμῖς. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς Οὐπίδος ἢ Ἀρτεμῖς ἔπιν. Cic. de N. D. III, 23. tertiae (Dianae) pater Upis traditur, Glauce mater; eam Graeci saepe Upim paterno nomine appellant.

12) Hieron. Ep. ad Ephes. prooemio: Ephesii Dianam colentes, non hanc venatricem, quae arcum tenet atque succincta est, sed illam multimammiā. Statuam vide Mus. Pio-Clem. I, 31. Millin G. M. XXX, 108. 109.

13) O. Müller, Denkm. der alten Kunst. Tab. II, 14. Millin G. M. XXX, 112.

14) De Nat. D. III, 23.: B. Constant, de la

religion T. II. p. 402.: „A Delos elle est manifestement une puissance cosmogonique, car elle est la mère d'Eros, qui dans les theogonies est toujours pris pour la force créatrice.“ — De Delo nihil apud Ciceronem l. l. legitur.

15) Herod. I, 131.: καλεῖσαι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα· Ἀράβιοι δὲ Ἀλίττα· Πέρσαι δὲ Μίτραν.

16) Jerem. XLIV, 17. 18. 19. 20. VII, 18. מִלְכָּה מִלְכָּה vocatur, quod LXX vertunt: βασιλίσσα τῶν ἡρῶν. Phoenices cultum Coelestis s. Reginae Coelestis Carthaginem transtulerunt, v. Eckhel D. N. V. T. VII. p. 183. Inscr. ap. Murat. XVII, 9. Invictae Caelesti Uraniae. cf. Gruter. 59, 4. 318, 4. Horat. Od. I, 30, 1. O Venus regina Cnidi Paphique, Sperne dilectam Cyprum. III, 26, 9. O quae beatam Diva tenes Cyprum et Memphin carentem Sithonia nive Regina. Empedocles ap. Athen. XII. in. Ἀλλὰ Κύπρῳ βασιλεῖα, τὴν οἶγ' εὖσεβέσσιν ἀγάλλουσι ἰλάσκονται.

transtulerunt, et Cypriae Deae nomen jam Homero usitatum ¹⁷⁾ tam manifeste probat, etiam Graecos hanc religionem ex Oriente accepisse, ut vel acerrimus Graecorum aboriginum defensor, Odofredus Müllerus, concesserit ¹⁸⁾. An Venus in Aegyptiorum pantheum ex Assyria illata sit, nullo quidem auctorum veterum testimonio confirmatur, sed comparatis monumentis ita probabile videtur, ut cum Virgilio dicamus: „Te saxa loquuntur.“ Inter anaglypha rupi praeruptae incisa, quae anno nostri seculi quadragesimo quinto Rouet, Francogallus, in Chaldaeorum vico, Malthai, quindecim fere horas ab urbe Mosul distante, prope pugnae ad Arbela commissae locum detexit ¹⁹⁾, Mylittam videmus ²⁰⁾, amplo pallio velatam, in leone stantem, in capite polum gerentem, cujus fastigio stella imposita est. Venerem planetam esse censemus, quam Assyrii antiquissimis temporibus adoraverunt ²¹⁾, antequam Deos humana figura repraesentare coeperunt. Polo cornua tauri, qui Veneri sacer fuit, affixa sunt. Similem figuram anno huius seculi tricesimo quarto Carolus Texier ²²⁾, Francogallus, in itinere per Asiam minorem facto, detexit prope vicum Boghâz-Keuî, haud procul a vastis urbis antiquae ruinis, quas ipse Pterio, alii Soando ²³⁾, W. J. Hamilton ²⁴⁾, Anglus, qui locum hunc duobus post Texierum annis visit, Tavio, Galatae metropoli, tribuit. Hodierni incolae locum ab anaglyphis saxo insculptis Yazili-Kaîa, i. e. rupem inscriptam, vocant. Dea longa veste induta, coronam muralem in capite gerens in leone stat, cujus pedes quatuor totidem abruptis saxi verticibus impositi sunt; a dextro ejus latere anterior tauri unicornis pars conspicitur, quem Layardus ²⁵⁾ et Weissenbornius ²⁶⁾, qui delineationem huius Deae repetiverunt, omiserunt. Dextra sceptrum tenet, cui lunae nascentis signum infixum est, sinistra crucem ansatam.

Cum his duabus figuris mire quam consentit anaglyphum Aegyptium, quod ab H. E. Prisse ²⁷⁾, Anglo, e sanctuario templi, quod est in Nubiae loco, Abou-Sembil dicto,

17) Il. V, 330. 422. 458. 760. H. in Ven. 2. Notatu dignum, quod in Odyssaea nomen hoc non invenitur.

18) V. Script. min. german. p. 54.: „Referent wird stets dafür sein, wenn man die Aphrodite der Griechen ganz oder zum Theil für die syrische Astarte erklärt, was ja auch die alte Poësie, weit entfernt den fremden Ursprung zu verschleiern, durch ihr *Kύπρις* so offen und unbefangen darlegt.“

19) V. Augsb. Allg. Zeitung 1846. nro. 41. Append.

20) Effigiem ejus vide apud Layardum: Nineveh and its remains, fig. 23. ed. German. et in nostra tab. I, 2.

21) Cic. de Divin. I, 4. principio Assyrii, propter planitiem magnitudinemque regionum quas incolebant, cum coelum ex omne parte pa-

tens et apertum intuerentur, trajectiones motusque stellarum observaverunt.

22) Ch. Texier, Description de l'Asie mineure, Paris 1839. T. I. tab. 78. Cf. nostram tab. I, 3.

23) V. Journal des savants, Jun. 1831. p. 370.

24) Researches in Asia minor, Pontus and Armenia, London 1842. I, 391. Journal of R. Geogr. Soc. Vol. VII. p. 74.

25) l. l. fig. 82.

26) H. J. C. Weissenborn, Ninive und sein Gebiet mit Rücksicht auf die neuesten Ausgrabungen im Tigris thale, Erf. 1851. Tab. II, 7.

27) H. E. Prisse, Monuments égypt. tab. XXXVII. Lajard, Recherches sur le culte, les symboles, les attributs, et les monuments figurés de Vénus en orient et en occident, Paris 1849. Tab. XIV. E. Cf. nostram tab. I, 1. Figuram mediam exhibet Layard, Nineveh etc. fig. 23.

in Museum Britannicum translatum est. Media inter Ammonem, qui elementum masculum repraesentat et Ranpo sive Renpho, quem exterum Deum esse censent, Venus sive Athor leone gradiente superstat, nuda, dextra loti fasciculum, sinistra duos angues tenens. Omnia in hac figura ab Aegyptiae artis ratione aliena sunt, quippe quae Deas neque nudas, neque omnino Deos animalibus superstantes effinxit et in anaglyphis figuras rarissime adversa, sed fere constanter obliqua ²⁸⁾ facie repraesentavit. Ipsa autem lineamenta multo molliora sunt multoque magis naturae conveniunt, quam in reliquis Aegyptii caeli operibus. Quare in promptu est hanc Deam e patria sua Assyria in Aegyptiorum pantheum immigrasse eo tempore, quo prosperis, quas Ramesses II. in Assyriam fecit, expeditionibus arctius inter utramque terram commercium constitui coeptum est; et revera in anaglypho aegyptio Musei Britannici ²⁹⁾ Ramesses II. Deam Assyriam venerans conspicitur. Doctus illius Musei interpret, Sam. Birchius ³⁰⁾, cujus magna est in his rebus auctoritas, Deos Assyrios, Baal ³¹⁾ et Astarten, Renpu S. Reseph, Ken et Anatam s. Anaitim inde a dynastia XVIII. et XIX. in Aegyptiis monumentis inveniri statuit, quocum consentiens Layardus ³²⁾ observat, loti flores, similes iis, quos Dea dextra tenet, in antiquissimo, quod e colle Nimrud erutum est, palatio nondum inveniri, contra a personis alatis, quae in anaglyphis palatii in pago Khorsabad a cl. Botta detecti et posteriori, quam illud, aetati vindicandi conspiciuntur, gestari. Neque obstat quod Dea in Nubia culta nuda est, reliquae, cum quibus comparatur, velatae; nam in Assyrio cylindro ³³⁾ eodem fere modo

28) Ex innumeris anaglyphis paucas exceptiones praebent Minutoli, Reise zum Tempel des Juppiter Ammon Tab. XXI. 3. Rosellini, Mon. Civ. XV. LXIII.

29) Egyptian Room. nr. 308. cf. Layard l. I. p. 300.

30) Sam. Birch, Observations on two Egyptian cartouches, recently found at Nimroud, in Transactions of the R. Society of Litterature, sec. series Vol. III. P. 1.

31) Vide Macrob. Sat. I, 25.: „Assyrii quoque Solem sub nomine Jovis, quem Dia Heliopoliten cognominant, maximis caerimoniis celebrant in civitate, quae Heliopolis nuncupatur. Ejus Dei simulacrum sumtum est de oppido Aegypti, quod et ipsum Heliopolis appellatur, regnante apud Aegyptios Senemure, seu idem Senepos nomine fuit: perlatumque est primum in eam per Opiam legatum Deleboris regis Assyriorum, sacerdotesque Aegyptios, quorum princeps fuit Partemetis; diuque habitum apud Assyrios postea Heliopolim commigravit. Cur ita factum, quaque ratione

Aegypto profectum in haec loca, ubi nunc est, postea venerit, rituque Assyrio magis, quam Aegypto colatur, dicere supersedi, quia ad praesentem non attinet causam. Hunc vero eundem Jovem Solemque esse, cum ex ipso sacrorum ritu, tum ex habitu dinoscitur. simulacrum enim aureum specie imberbi instat, dextra elevata cum flagro in aurigae modum; laeva tenet fulmen et spicas: quae cuncta Jovis Solisque consociatam potentiam monstrant. Hujus templi religio etiam divinatione praepollet, quae ad Apollinis potestatem refertur, qui idem atque Sol est. vehitur enim simulacrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circensium Deorum simulacra: et subeunt plerumque provinciae proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri; ferunturque divino spiritu, non suo arbitrio, sed quo Deus propellit vehentes.“

32) Layard l. I. p. 300.

33) Editus est apud Lajard sur le culte de Vénus tab. 28.

repraesentata est, et in antiquissimo, quod sub colle Nimrud latuit, palatio, duas ejusdem Deae imagines ab inferiore parte nudas Layardus ³⁴⁾ invenit, quarum delineationem cur nobis inviderit, minus intelligimus.

Sicut tres illae Deae leonibus superstant, ita Syria Dea Hierapoli, quae a Junonis Assyriae cultu nomen accepit ³⁵⁾, magnis caerimoniis culta a leonibus gestata fuit ³⁶⁾, et Macrobius sub Assyriae Deae, quam Adargatin vocat, simulacro species leonum fuisse refert ³⁷⁾. Similitudo, quae inter hanc Deam et Cybelen leonibus vehementer intercederet, non fugit Macrobius oculos. Eodem modo Diodorus duobus leonibus, qui Babylone aureo Veneris Uraniae solio utrinque adstabant, inductus esse videtur, ut Deam Rheam appellaret ³⁸⁾. Duo vero serpentes immensae magnitudinis, ex argento facti, qui prope Deam erant, in animum nobis revocant Aegyptiam illam Venerem, quae sinistra manu duos serpentes comprimit ³⁹⁾, et gemmam Babyloniam ⁴⁰⁾, conii forma sculptam, in qua androgyna Veneris imago utraque manu serpentem tenens repraesentatur.

Ejusmodi simulacra non potuerunt non Phidiae animo obversari, quum Athenis in Metroo Deorum Matrem, cymbalum manu tenentem, leonibus sub solio cui insidebat stratis, fingeret ⁴¹⁾, cujus operis imitationem anaglyphum Musei Vaticani exhibere videtur ⁴²⁾.

Ex his quae exposuimus, satis apparebit, quam late Deae Assyriae cultus per omnem Asiam anteriorem pervulgatus fuerit; et tam altas radices haec religio in hominum animis egerat, ut usque ad Constantini M. aetatem Aphacae ⁴³⁾ in Coelesyria, Heliopoli et Hierosolymis templa ejus magna venerantium frequentia gauderent. Quae superstitio quum religioni Christianae maxima impedimenta opponeret, Constantinus templa illa igne ferroque destrui jussit ⁴⁴⁾. In Arabia autem vel septimo p. C. n. seculo cultus hujus Deae

34) Layard l. I. p. 304.

35) Luc. de Dea Syr. 1.

36) Luc. l. I. 34. τὴν μὲν Ἥρην λέοντες φέρουσιν.

37) Sat. I, 23.: „Et, ne sermo per singulorum nomina Deorum vagetur, accipe, quid Assyrii de solis potentia opinentur. Deo enim, quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat, unus. hunc ergo ut potentissimum adorant Deum: sed subjungunt eidem Deam, nomine Adargatin; omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem Terramque intelligentes; nec multitudine nominum enuntiantes divisam eorum per omnes species potestatem, sed argumentis, quibus ornantur, significantes multiplicem praestantiam duplicis numinis. ipsa autem argumenta Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis. quibus monstratur, vim

coeli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram, Adargatis simulacrum sursum versum reclinatis radiis insigne est, monstrando, radiorum vi superne missorum enasci, quaecunque terra progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eadem ratione terram esse monstrantes, quia Phryges finxere matrem Deum, id est, terram leonibus vehi.“

38) Diod. II, 9.

39) Vide tab. I, 1.

40) Apud Lajard., Culte de Vénus Tab. I, 1. nostra tab. I, 5.

41) Arrian. Peripl. Pont. Eux. p. 9. Paus. I, 3, 4.

42) V. Hirt, Bilderb. I, 1.

43) V. Real-Encyclopädie der class. Alterthumsw. s. v.

44) Euseb. in Vit. Constant. III, 53. Socrat. Hist. eccl. I, 17. 18. Sozom. Hist. eccl. II, 1.

florebat, quo factum ut Osmanus satrapa Veneris templo, quod Bayt-Gondan vocabatur, everso occideretur. Eadem de causa etiam post Mohammedum omnes Arabes, qui Christianam religionem amplexuri essent, se magnae Deae, quam El-Khabar vocabant, cultu abstinere velle solemniter iure jurando promiserunt ⁴⁵⁾: *Ἀναθεματίζω καὶ αὐτὸν τὸν εἰς τὸν Μάκε* ⁴⁶⁾ *οἶκον τῆς εὐχῆς, ἐν ᾧ φασι κεῖσθαι μίσην λίθον μέγαν, ἐκτύπωμα τῆς Ἀφροδίτης ἔχοντα.* — — *Ἀναθεματίζω τὰς προσκυνῶντας τῷ πρωῒνῳ ἄστρῳ, ἤγουν τῷ ἑωσφόρῳ* ⁴⁷⁾, *καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν κατὰ τὴν Ἀράβων γλῶσσαν χαβαρ ὀνομάζουσι, τυτίσι μεγάλην.*

Haec omnia si consideramus, dubitare vix possumus, etiam Adrasteam, quae in Asia minori colebatur, ejusdem Deae Assyriae nomen singulare fuisse. Illam in Phrygia eandem cum Cybele fuisse supra demonstravimus. Jam si ruinae apud pagum Boghâz-Kenî detectae Pterio antiquo vindicandae sunt, urbem in Phrygia, si Soando, in Phrygiae et Cappadociae finibus, si Tavio, in Galatia sitam habemus. Quamcunque sententiam amplectaris, quaero, an alius in his locis Deae cultum cognitum habeas, quam Cybeles et Anaitidis, quae utrisque Comanis ⁴⁸⁾, praesertim autem Cappadociis, Zelis in Ponto ⁴⁹⁾, in Armenia ⁵⁰⁾ et Persia ⁵¹⁾ magnis caerimoniis culta est et a Strabone (XII, 36. p. 559) *Ἀφροδίτη* vocatur.

Quae quum ita sint, etiam de Adrasteae sacro prope Aesepum quid sentiamus pronuntiare possumus. Aesepus Mysiam et Troadem interfluxit, Troas autem jam ante bellum Trojanum intimis cum Assyria vinculis juncta fuit. Et primum quidem notatu dignum videtur, quod Assaracus, Trois filius, Anchisae avus ⁵²⁾, summi Assyriorum Dei, Assarak, nomen gerit, more Assyriis consueto, quo reges eorumque filii Deorum nomina ferunt. Deinde Ctesia ⁵³⁾ auctore Priamus tempore belli Trojani dynasta fuit Teutamo, Assyriorum regi, subditus. Quapropter illi imminente Graecorum expeditione Memnone, qui tum Persiae satrapa fuit summaque apud Assyriae regem auctoritate floruit, duce decem millia Aethiopum totidemque Susiani cum ducentis quadrigis auxilio missi sunt. Ctesiae fidem firmis argumentis probare cum neque locus, neque tempus, neque animus, neque facultas admittat, dubitasset haec referre, nisi Platonis ⁵⁴⁾ auctoritate firmata essent. Non disputo de numero nec de armis militum, sed antiquam de utriusque gentis commercio traditionem huic narrationi subesse recte conjicere mihi videor. Quod si ponimus, etiam sacrorum, quae summo studio pervulgare enisi sunt Assyriorum reges ⁵⁵⁾, commu-

45) V. Lajard, Culte de Vénus p. 107. Formulam descripsit Millerus e bibliothecae Parisinae codice Graeco nr. 364. fol. 47.

46) i. e. Mecca.

47) Cod. *ἑωσφόρῳ*, correxit Lajard.

48) V. Creuzer, Symbol. II, 354. ed. 3.

49) Strab. XI. p. 512. XII. p. 559.

50) Strab. XI. pag. 532. 559. Plin. H. N. IV, 20. Dio Cass. XXXVI, 32—36.

51) Strab. XV. p. 733.

52) Il. XX, 239. V. Weissenborn l. l. p. 13.

53) Apud Diod. Sic. II, 22.

54) De legg. p. 685 D.

55) In annalibus obelisco, qui e colle Nimrud

nionem statuere debemus, et Adrastea prope Aesepum culta vix poterit alia esse quam Assyria Dea ⁵⁶).

Et jam quidem rem eo deduxisse nobis videtur, ut de nomine Adrasteae possimus quaerere. A Graecis auctoribus hac de re nihil, quod bonae frugis sit, possumus expectare, nam populo huic optimis ingenii dotibus instructo, in quem boni Dii omnia munera largissime contulerunt, invida Parca etymologiae sensum

γενομένην ἀπένευσε λίω, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Antimachum et Callisthenem nomen ab Adrasto rege derivasse jam supra attigimus, sed nec in hac, nec in aliis quas Scholiasta ⁵⁷) Platonis conguessit, argutiis („*Ἀδράσειαν καλῶσιν, ὅτι περ ἐκ αὐτῆν ἀποδράσειεν*“ ⁵⁸), ἢ ὅτι ἀειδράσειά τις οἶόν ἐστιν, ὡς αἰὲ δρωσα ⁵⁹) τὰ καθ' ἑαυτήν, ἢ ὡς πολυδράσεια, πολλὰ γὰρ δρα, τῷ ἄλφα πληθὸς δηλῶντος“ ⁶⁰) refutandis oleum et operam perdere in animo est, nam talia commenta non infantiam populorum, sed umbraticorum grammaticorum scholas olere ut sentiamus, non opus est naribus nimis emunctis. Quare quum neque Graeci neque nostrae aetatis viri in linguarum radicibus inquirendis versati aliquam, quae ad rem faciat, etymologiam in medium proferre possint, ab Oriente, unde cultus Deae emanavit, etiam nomen ducere cogimur.

Aegyptium Veneris nomen fuit Athor ⁶¹). Idem nomen si etiam βῆς ⁶²) significat, id quidem neminem offendet, qui Venerem in Aegyptiis monumentis modo humana figura ⁶³), modo vaccino capite humano corpori imposito ⁶⁴), modo vaccinis auribus venustae mulieris

dicto erutus est, insculptis et ab III. Rawlinsono, qui Martis Musarumque cultum prosperrimo successu conjunctum habet (the Nimroud — Obelisk. p. 28. 33), explicitis, rex in quavis expeditione patriis Diis aras a se erectas, aliasque terras Assaraci, alias Rimmonis patrocínio subditas esse testatur.

56) Alia huc spectantia exposuimus in VII. epistola de Museo Britannico, v. Allg. Zeitung 1852. nr. 36. Additam.

57) Ad Plut. Rep. V. p. 928. ed. Bait. et Or.

58) Consentiant Aristot. de mundo 7. Stob. Ecl. p. 190. Heeren. Hesych. Corn. de Nat. Deor. 13. Appul. de mundo p. 75. (Adrastea, eademque ineffugibilis) et nuperrimus mythologiae auctor, J. Minckwitz, illustrirtes Taschenwörterbuch der Mythologie 1852. „Adrastea — wörtlich die Unentfliehbare.“

59) „Quo minus a δραῖν ducatur, vel forma obstat Jonica Ἀδρησος et Ἀδρησεια· nunquam enim a verbi δραῖν in η transit, siquidem etiam δραστηρ non tam ἐργάτην significat, quam δη-

νον, nunciis perferendis idoneum. Quam probabilior (?) contra est prior illa [origo], ex Aristotele desumta, Hesychio quoque et Riemero probata. Itaque hoc nomen, non ante Aeschylum illud lectum, proprie Nemesia cognomen fuerit, i. q. ἀφρητος.“ Doederl. de ἄλφα intensivo, Erl. 1830. p. 6.

60) Novam interpretationem adjecit Creuzer Symbol. III. p. 107. „Die hindernde, die Rathschläge rückgängig machende, sie zernichtende.“ Ducit igitur ab α privativo et δραῖν.

61) Etym. M. Ἀθὲρ ὁ μῆν. καὶ τὴν Ἀφροδίτην Αἰγύπτιοι καλοῦσιν Ἀθὲρ· καὶ μὴν ἅ γε τὸν τρίτον τῷ ἔτους ἐπώνυμον ταύτῃ πεποιήσασιν. οὕτως Ὠρίων.

62) Hesych. Ἀθὲρ· μῆν, καὶ βοῦς παρὰ Αἰγυπτίοις.

63) Vide Wilkinson, a second series of the manners and customs of the ancient Egyptians, Lond. 1841. Tab. 36, 1.

64) V. Wilkinson l. l. nr. 4. Bunsen, Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte. L. I. Tab. X. infra.

capiti affixis⁶⁵⁾, modo vaccae⁶⁶⁾ specie repraesentatam vidit. Ejusdem radices est nomen Thor, quod teste Plutarcho⁶⁷⁾ apud Phoenices vaccam significat idemque esse videtur quod hebraeum תור, quod bovem utriusque generis significat. Thor igitur et, praefixo a, Athor in Phoenicia et Aegyptia lingua communem radicem habuerunt, et apud hos Athor Deam, cui vacca sacra fuit, i. e. Venerem, significavit, et sub hoc nomine Veneris cultus in Asiam minorem translatus est⁶⁸⁾. Radicem semiticam esse et unā cum cultu Veneris ex Assyria in Aegyptiorum sacerdotum usum transiisse probabile mihi videtur, sed cum praeter hebraeam nullam Orientis linguarum cognitam habeam, nolo immorari rebus, de quibus nonnisi ii, qui totius harum linguarum stirpis periti sunt, judicare possunt. Nostrum vero in usum sufficit, morem vocabula ab exteris nationibus tradita propriae linguae formis atque notionibus accommodandi omnibus populis communem multis exemplis comprobatum tenere, ut eandem licentiam, qua Etrusci Graecum nomen Ἀδραστὸς in ATDESΘE transformaverunt⁶⁹⁾, Graecis etiam concedamus, quibus barbarum nomen Athor in familiarem Adrasteae formam mutare placuit.

Plutarchus sacerdotum Aegyptiorum fide tradit, Isidi praeter alia nomen esse Ἰθυρη sive Ἰθυρη⁷⁰⁾, quapropter ut Veneris ita et Isidis capiti vaccina cornua imposita

65) Talia capita, quibus pulchriora nunquam fecit ars Aegyptia, columnis templorum Tentyris et Abou-Simbil imposita multisque sacris utensilibus affixa sunt. Vide Wilkinson l. l. p. 392. nostr. tab. I, 4.

66) V. Wilk. l. l. et nostr. tab. II, 4. Cf. Aelian. H. A. X, 27.: Κώμη Αἰγυπτία Χυσαὶ τὸ ὄνομα — ταλεῖ δὲ ἐς τὸν Ἐρμενπολίτην νομόν, καὶ μικρὰ μὲν δοκεῖ, χαρίεσσα μὲν — ἐν ταύτῃ σέβουσιν Ἀφροδίτην Οὐρανίαν αὐτὴν καλοῦντες. Τιμῶσι δὲ καὶ θήλειαν βοῦν, καὶ τὴν αἰτίαν ἐκείνην λέγουσι· πεπιστευκασιν αὐτὰς προσήκειν τῇδε τῇ δαίμονι. Πτολίαν γὰρ εἰς ἀφροδίσεια ἰσχυρὰν ἔχει ἐκείνος βοῦς θήλειος, καὶ ὄργα τοῦ ἀρρένου μάλλον· ἀκούσασα γοῦν τοῦ μνηστήματος εἰς τὴν μίξιν θερμώτατα ἐξηνέμονται καὶ ἐκπέφλεκται· καὶ οἱ ταῦτά γε συνιδεῖν δεινοὶ καὶ ἀπὸ τριάκοντα σταδίων ἀκούειν ταύρου βοῦν, ἐρωτικὸν σύνθημα καὶ ἀφροδίσειον μνηστικόν, φασί. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἰσίην Αἰγύπτιοι βοῦνιων καὶ πλατύνουσι καὶ γράφουσιν.

67) Sulla p. 463. 13. Θῶρ γὰρ οἱ Φοίνικες τὴν βοῦν καλοῦσι. Ut Syrii et Assyrii, ita Thor et Athor idem vocabulum est.

68) Cf. Zoëga, Tyche und Nemesis, in G. Zoëga's Abhandlungen, herausg. von Welcker 1817. p. 41.: „Das Wort Nemesis ist der Adrastea an-

geeignet worden, einer aus dem Morgenland nach Hellas gelangten Gottheit, derselben als Aphrodite Urania, in Aegypten Athor oder Adsjora genannt, in Phönicien Asthoreth, die Verpersönlichung des nächtlichen Himmels, die mit Recht die schönste von allen Göttinnen genannt worden ist, welche aus dem Schoos des Vaters Okeanos hervorgehen, und in deren mit Sternen besätem Peplos der Irrthum der Völker die Beschlüsse des Schicksals zu lesen geglaubt hat; wesshalb Platon und die sogenannten Orphiker Adrastea als die Gesetzgeberin der Seelen und der Götter gepriesen haben.“

69) In gemma celeberrima, quae quinque heroas de bello Thebano deliberantes exhibet, Lanzi saggio di lingua Etrusca II, 8. nr. 7. Millin G. M. CXLIII. 507.

70) Plut. de Is. et Os. c. 56. p. 374. B. Ἰθυρη dicit significare οἶκον Ὠρον κόσμον: de qua re Wilkinson l. l. p. 387. „Thy-hor, Têi-hor, or Eit-hor, the house of Horus, is a literal translation of her hieroglyphic name; which consists of a hawk, the emblem of Horus, within the character representing a house“. Cf. Parthey ad l. p. 253.

sunt⁷¹⁾, et ita communicatis utriusque Deae symbolis⁷²⁾ vice versa Athor curam Horum, quem in innumeris Aegyptiae artis monumentis ab Iside lactatum videmus⁷³⁾, nutriendi suscepit. Similiter Astarten Phoenicum taurinum caput habuisse testatur scriptor antiquissimus, Sanchoniathon⁷⁴⁾: a Phoenicibus autem et imago et cultus Deae in insulas maris magni et in Graeciam translatus est. Cadmus cum suis in Boeotiam proficiscens ducem itineris vaccam habuisse fertur, quam patriae ejus Deae sacram fuisse apparet ex eo, quod in utroque latere album plenae lunae signum habebat (Paus. IX, 12, 4.). Boves Veneri immolatos esse Theocritus testatur, qui in Sicilia, Phoeniciarum religionum plena, vixit (Id. XXVII, 63.):

Ῥέξω πόρτιν Ἐρωτι, καὶ αὐτῇ βῶν Ἀφροδίτῃ.

Orientalium mori praecepta religionis suae per imagines exprimendi praecipue convenit vaccae vitulum lactantis imago, quam multis gemmis opere admodum rudi insculptam videmus⁷⁵⁾, et ne dubitare possimus de significatione imaginis, in una earum, quam in tabula nostra II, 41. proponimus⁷⁶⁾, super vacca stellam Veneris positam videmus. Imaginem hanc a Graecis adoptatam esse testatur antiquissimum Graecae artis monumentum, quod Xantho Lyciae in Museum Britannicum translatus est et ab Harpyiis in eo conspicuis nomen accepit⁷⁷⁾. Eandem in multis civitatibus publico cultu gavisam esse, apparet ex nummis publica auctoritate excusis Cyzici⁷⁸⁾ et Carysti Euboeae⁷⁹⁾. Frequentissimi et vel in parvo nostrae Academiae museo satis numerosi⁸⁰⁾ sunt Corcyrae, Apolloniae et Dyrrachii nummi, in quibus aut vacca, aut vacca vitulum lactans, aut vitulus prope vaccam stans aut anterior vaccae pars excusa est⁸¹⁾.

71) vide not. 64. fin.

72) Wilk. l. I. p. 383. „It must indeed be admitted, that Isis, even in olden times, was sometimes figured in Egyptian sculpture with a cows head, as well as with a headress surmounted by the horns of Athor; but she then assumed the attributes of that Goddess, — a custom which I have shown (p. 245) to be common to many Egyptian Deities, who frequently appeared with the emblems and even under the form of other members of the Pantheon“.

73) V. Wilk. l. I. Tab. 35. A. 3. nostr. tab. II, 3.

74) Fragm. p. 34. ed. Orelli. Adde Phil. Bybl. apud Euseb. Praep. Ev. I, 40. *Ἡ δὲ Ἀστάρτη ἐπέθηκε τῇ ἰδίᾳ κεφαλῇ βασιλείας παράσημον κεφαλῇ τὰ ἑρπον . . . Τὴν δὲ Ἀστάρτην Φοίνικες τὴν Ἀφροδίτην εἶναι λέγουσι.* V. Movers, die Phönizier Vol. I. p. 377. — Etiam Juppiter i. e. Moloch (𐤇𐤍𐤔𐤏) Phoenicum tauri caput habuit,

vide dissertationem nostram de Minotauro in Real-Encyklop. d. class. Alterthumsw. Vol. V. p. 73.

75) V. Lajard Culte de Vénus Tab. XIV. G.

76) Prostat in Museo Caesareo Vindobonensi v. Lajard l. I. Tab. XIV. G. 10.

77) Delineatum dedit et explicuit Th. Panofka Archäol. Zeitung 1843. nr. 4. Cf. E. Braun in Mus. Rhenano Nov. Ser. 1845. p. 481.

78) Sestini, Stat. ant. Tab. IV. fig. 23. p. 33.

79) Mion. descr. de Méd. ant. T. II. p. 302. nr. 15.

80) Fundamenta ejus jecit C. S. Tux, qui collectionem nummorum Academiae nostrae anno superioris seculi paenultimo legavit. V. D. Lebrecht, recitatio Sept. a. 1800: de Museo Numario ab amicissimo viro Tuxio academiae nostrae in usus publicos legato. Cfr. nostram expositionem in Mus. antiquariorum Rhenan. a. 1846.

81) V. Mionnet l. I. T. II. p. 28—44. Supplem. T. III. p. 316. nr. 4.

Si quis vero dubitet, an apud Graecos etiam altior huic imagini sensus tributus sit, eum monitum volumus, has urbes colonias esse Corinthi, quae antiquissimo cum Phoeniciis commercio juncta fuit et libidinosum, quo notata fuit, Veneris cultum ab illis accepit. Praeterea urbes illas jam antiquo tempore cum Boeotia, Phoenicum colonia, conjunctas fuisse, apparet ex Phylarchi ⁸²⁾ narratione, Cadmi et Harmoniae sepulcrum in Illyria esse. In templo Veneris, quod erat in arce Corinthi, statua Deae armatae cum Sole et Amore telum tenente stetit (Paus. II, 4, 7.). Eorundem Deorum cultum testatur nummus Dyrachii, in quo super vacca vitulum lactante radiatum Solis caput conspicitur ⁸³⁾. Cum hoc consentit alius Musei Tubingensis ⁸⁴⁾ nummus, in quo super vacca aquila expansis alis conspicitur, quae, quoniam *αἰετὸς ὀρνίθων ὄξυνπέστατος* ⁸⁵⁾, Soli sacra fuit. In duobus aliis Musei nostri nummis ⁸⁶⁾ avem minorem super vacca videmus, columbae similem, quae quum Veneri sacra fuerit, idem valet quod stella Veneris, quam in gemma supra prolata et in quarto Musei nostri nummo videmus. Nonne in his nummis, quos primo loco posuimus, antiquo, quem colonia in elegantioribus artibus minus profecta conservavit, Orientis more eandem imaginem repraesentatam videmus, quam metropolis, commercii et divitiarum ope artium cultu florentissima, Graecum genium secuta consociatis Solis, Veneris et Amoris statuvis expressit? Itaque insigni hoc exemplo videmus, quomodo Graeci, qui pulchritudinis cultum tanquam proprium munus a Diis bonis sortiti sunt, vaccae vitulum lactantis ⁸⁷⁾ ab Oriente traditae imagini libero genii lusu sive Venerem substituerunt cum Amore ludentem, sive Deam *κουροτρόφον*, de qua Nicomedes Smyrnaeus (Anthol. Gr. T. II. p. 382) canit:

*Κύπριδι κυροτρόφῳ δάμαλιν ὀρίζαντες ἔφηβοι
Χαίροντες νύμφας ἐκ θαλάμων ἄγομεν.*

Raram hujus Deae statuam duos infantes vestis suae gremio condentem nuper in Museo Berolinensi illustris illius templi mystagogus, Odoardus Gerhardus, agnovit ⁸⁸⁾.

Eadem imagine Aegyptii Isidem vel Venerem Horum lactantem expresserunt ⁸⁹⁾. Sed haec etiam terra, quae a sacerdotum hereditariorum collegio per plura millia annorum

82) Apud Athen. XI. 6. p. 462. B; in Fragm. Histor. Graec. ed. Müller T. I. p. 345.

83) V. Lajard, le culte de Vénus p. 166. cum tab. XIV. H. nr. 2. nostra tab. II. 6.

84) V. tab. nostr. II. a.

85) Ael. H. A. I, 42. J. Nork in lexico etymologico-symbolico-mythologico, (I. p. 13.) quod ad modum Aegypti (Od. IV, 250) continet

*Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα,
πολλὰ δὲ λυγρά,*

laudat Bochart Hieroz. II, p. 174. quem videant, qui possident.

86) V. tab. nostr. II. b.

87) Imaginis hujus sensum ita explicuisse, ut nullus dubitationi locus supersit, insigne meritum est Lajardi: Mémoire sur une urne funéraire du musée de Lyon, in Nov. Annal. Institut. archaeol. T. II. p. 411. et in libro modo laudato p. 166.

88) Berlins antike Bildwerke, Vol. I.

89) V. gemmam ap. Caylus, Recueil IV. tab.

ab omni religionis, litterarum et artium progressu prohibita fuit, libero Graeci, quod, ab Alexandro M. ejusque successoribus illatum est, ingenii afflatu tantam rerum mutationem experta est, ut juxta monstruosa ista Veneris bovino aut leonino ⁹⁰⁾ capite instructae simulacra, quae venerari nunquam desiit inveterata indigenarum superstitio, in ipsa illa urbe, quae a Veneris cultu nomen tulit, venustae hujus Deae, a superiore parte nudae, ab inferiore velatae, extensa dextra Amorem gerentis, inter duos leones stantis, imagines expositae essent, quales in Trajani nummis Aphroditopoli cuspis conspicimus ⁹¹⁾.

Etiam in Etruriam a Tyrrhenis, qui e Lydia antiquissimis vinculis cum Assyriae regibus juncta ⁹²⁾ emigraverunt, hanc effigiem translatam esse patera inter magnificam monumenti antiqui Caere nuper detecti supellectilem inventa testatur ⁹³⁾.

XII, 11. et III. p. 34. 35. R. Rochette, Mémoire sur l'Hercule Assyrien et Phénicien p. 109. not.

90) Deam Athor etiam leonino capite fictam fuisse, demonstravit Lajard, le culte de Vénus p. 151. Idem sagacissimus artis Asiaticae aestimator in tertia laudati operis parte (sur le taureau et le lion considérés comme attributs caractéristiques de Vénus en orient et en occident) de ratione, qua ductae illae gentes taurum et leonem Veneri sacrum esse censuerint, tam praeclare disseruit, ut verba ejus ex libro, qui in paucis nostratum manibus versatur, adponere placeat p. 222. 23.: „Que si l'on se demande pourquoi l'antiquité avait choisi ces deux animaux pour être les hiéroglyphes idéographiques, l'un, du principe humide, l'autre, du principe igné, la réponse à cette question ne peut embarrasser quiconque voudra considérer attentivement la constitution physiologique et les mœurs du taureau et du lion. Le premier, animal herbivore et ruminant, animal aux formes lourdes et massives, habite les pacages, c'est-à-dire les lieux bas et humides, de même que les grandes masses d'eau et les fleuves occupent les portions basses de la terre. Ses deux estomacs et ses déjections sont essentiellement humides; son urine est proverbialement abondante; sa femelle est la première des nourrices parmi toutes les espèces animales. Très-adonné, comme la vache, à la copulation, ardent, impétueux, féroce même dans ses amours, dépourvu d'intelligence, peu susceptible d'être apprivoisé sans la castration, le tau-

reau, quadrupède polygame, résume, pour ainsi dire, en lui-même les idées que l'antiquité se formait sur la vie et la génération, sur le rôle de l'eau dans les phénomènes de la génération et de la reproduction, sur l'obstacle qu'opposent au développement des facultés intellectuelles, comme des qualités morales, une constitution humide et un penchant habituel à l'acte de la copulation.

Au contraire, le lion, animal carnassier, élané dans sa taille, agile et souple non moins que vigoureux, doué d'une constitution sèche, ardente, ignée même, dédaignant l'eau, ne voulant se repaître que de la chair et du sang des quadrupèdes herbivores ou frugivores, mais ennemi aussi magnanime que courageux, et cessant de répandre la mort au moment où sa faim est assouvie; le lion, chaste dans ses amours, fidèle à une seule compagne, résume en lui-même les idées de l'antiquité sur la nature du feu, sur le rôle de cet agent dans les phénomènes de la génération et de la reproduction, sur le développement de l'intelligence dans les animaux carnassiers, sur la supériorité des facultés intellectuelles et des qualités morales de l'homme doué d'une constitution sèche ou ignée."

91) V. Lajard l. l. tab. nostr. tab. I.

92) Herod. 1, 7.: "Ἀγῶν μὲν γὰρ ὁ Νῆρον, τοῦ Βῆλον, τοῦ Ἀλκίου, πρώτος Ἡρακλειδέων βασιλῆς ἐγένετο Σαρδίων.

93) Grifi, Monum. ant. de Cere tab. IX. R. Rochette loco modo laudato.

Insignibus quae Asiatica religio Veneri tribuit, addenda est zona pectori submissa, qua castitatis nota praeter eam nullam Dearum ornatam fuisse Lucianus refert⁹⁴⁾. Id quidem comprobatum videmus eo, quod tabula I, 4. proposuimus, simulacro, sed cum ceterae, quas cognitae habemus, Dearum imagines⁹⁵⁾ velatae sint, et universum Assyriorum pantheum nondum pateat, Luciani verba examinare non possumus. Aegyptia quidem Venus s. Athor et ipsa zonam gerit, sed si pantheum a Wilkinsono et Bunsenio conditum inspicimus, ut alia ita etiam hoc insigne cum aliis Deabus communicatum videmus⁹⁶⁾. Memoratu vero dignum est, idem insigne Persas ab Assyriis acceptum sub nomine costi Mithrae tribuisse⁹⁷⁾, eandemque radicem *κεστῶ* subesse, quo Homerus Venerem suam exornavit loco celeberrimo II. XIV, 214 sqq.:

*Ἡ, καὶ ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα,
ποικίλον· ἔνθα δὲ οἱ θεληκτῆρια πάντα τέτυκτο·
ἐνθ' ἐν μὲν φιλότης, ἐν δ' ἱμερος, ἐν δ' ὁαριστύς,
πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντων.
τόν ῥά οἱ ἔμβαλε χερσίν, ἔπος τ' ἔφατ', ἔκ τ' ὀνόμαζεν·
Τῇ νῦν, τοῦτον ἱμάντα τεῶν ἐγκάτθιο κόλπῳ,
ποικίλον, ὃ ἐνὶ πάντα τετεύχεται, οὐδέ σε φημι
ἀπρηκτόν γε τίεσθαι, ὅτε φρεσὶ σῇσι μενοινῇς.*

II.

Iis quae adhuc exposuimus, probare conati sumus Adrasteae cultum ex Oriente in Asiam minorem translatum esse, rudia vero et monstruosa simulacra, quibus illi sacerdotes, pulchritudinis incuriosi, humanam cum bestiarum forma miscendo ea quae de natura Deorum sentirent, exprimenda censuerunt, a Graecis venustatis et elegantiae legibus accommodata esse. Superest ut doceamus, gentem hanc non in solo venustatis cultu acquiescisse, sed ab infructuosis Orientalium sacerdotum meditationibus, quae potissimum circa mundi originem et gubernationem versarentur, ad mores autem emendandos nihil conferrent, ad *ἡθικάς* notiones evectam eoque loco in generis nostri historia positam esse, ut religioni *πνευματικῇ* aditum praepararet. Hujus rei demonstrandae optimam occasionem praebet Nemesis Dea.

Si in prima dissertationis nostrae parte ad ultima, ad quae librorum et monumentorum ope adscendere licuit, tempora regressi sumus, in hujus capituli fronte vertimur ad

94) Luc. de Dea Syr. 32.: *ἔχει — — καὶ κεστὸν, τῷ μύνην τῇ Ὀυρανίην κοσμίσει.* in pompa ferculis portatas apud Layardum, Nineveh etc. fig. 81.

95) V. tabulam nostram I, 2. 3. et tres Deas

96) V. quae supra not. 72. attulimus.

97) V. Lajard, le Culte de Vénus p. 236.

ea tempora, quibus Graecorum philosophorum meditationibus antiquae superstitionis auctoritas labefactata fuit, ut hac via, quantum hujus, de qua agimus, religionis vel in eorum animis, qui athei vocantur, superfuerit, deprehendamus. Ordinum igitur a Lucretio Caro, qui carminis, quod de Natura Rerum composuit, prooemio, Venerem his verbis invocat:

Aeneadum genetrix, hominum divomque voluptas,
Alma Venus, coeli subter labentia signa
Quae mare navigerum, quae terras frugiferenteis
Concelebras; per te quoniam genus omne animantum
Concipitur visitque exortum lumina solis:
Te, dea, te fugiunt venti, te nubila coeli,
Adventumque tuum; tibi suavis daedala tellus
Submittit flores; tibi rident aequora ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine coelum.
Nam simul ac species patefacta est verna diei,
Et reserata viget genitalis aura Favoni,
Aeriae primum volucres te, diva, tuumque
Significant initum, percussae corda tua vi.
Inde ferae pecudes persultant pabula laeta,
Et rapidos tranant amneis: ita, capta lepore,
Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.
Denique per maria ac monteis fluviosque rapaceis
Frundiferasque domos avium camposque virentis
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, ut cupido generatim saecula propagent.
Quae quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit laetum neque amabile quidquam;
Te sociam studeo scribundis versibus esse,
Quos ego de rerum natura pangere conor.

Jam si Empedocles ⁹⁸⁾ physicus Venerem *ξείδωρον* appellavit et vel Epicureae philosophiae sectator almam Venerem tanquam solam rerum naturae gubernatricem et coeli, terrae marisque moderatricem, summo, ad quem evehi potuit, animi ardore celebrat, in promptu est conclusio, quantis honoribus Dea illa culta fuerit illa aetate, qua illabefacta stetit priscorum populorum pietas.

Venerem coeli reginam fuisse ex ipso nomine Uraniae i. e. מְלִכָּה הַשָּׁמַיִם ⁹⁹⁾ apparet. Deam Syriam auctore Plutarcho (Crass. c. 17.): *οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ*

98) Ap. Plut. Amator. c. 13. T. II. p. 756 E.

99) V. supra not. 16.

τὴν ἀρχαίαν καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχῆσαν αἷταν καὶ φύσιν νομιζέσαι καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Tanquam alma mater, omnium quae terra producit, genitrix saepe ficta est in solio sedens, fertilitatis et florentis naturae insignia manibus tenens ¹⁰⁰). Sicyone in templo Veneris statua Deae fuit, sedens ex auro et ebore a Canacho Sicyonio facta, in capite polum, altera manu malum, altera papaver ferens ¹⁰¹). Malum antiquo illo, quo Canachus floruit, tempore, nondum amatoriam, quam insequens libidinosior aetas ei tribuit ¹⁰²), significationem habuit, sed pariter ac papaver, seminis multitudine excellens, fertilitatis signum fuit ¹⁰³). Papaver autem, cum propter vim suam soporiferam Somni Mortisque insigne esset, Canachus Venerem simul inferorum reginam esse monuit, ita ut polo, malo et papavere Venerem coeli, terrae et inferorum dominam esse significaverit.

Tanquam maris domina in portibus et oris maris colebatur, unde Hermionae in Argolidis oris Ἀφροδίτης Πορτίας καὶ Λαμειας (Paus. II, 34, 11.), Cnidi Ἀρκαίας καὶ Εὐπλοίας (Paus. I, 4, 3.) templa fuerunt. In Museo Berolinensi statua Deae aenea, ἀρχαῖαν stilo facta, candelabri basi inserviens, altero pede testudini superstat. Quod animal cum terra marique vivere soleat, Deā pallio stellis obsito indutā Venus Urania repraesentata esse videtur, terrae marisque domina ¹⁰⁴). Haec statua in animum nobis revocat nobile Veneris signum, quod Pausanias (VI, 25, 2.) Elide vidit: Ἔστι δὲ τῆς στοᾶς ὀπίσω τῆς ἀπὸ τῶν λαφύρων τῶν ἐκ Κορκύρας Ἀφροδίτης ναὸς, τὸ δὲ ἐν ὑπαίθρῳ τέμενος οὐ πολὺ ἀφεστηκὸς ἀπὸ τῆς ναῦς. καὶ τὴν μὲν ἐν τῷ ναῷ καλεῖσιν Οὐρανίαν, ἐλέφαντος δὲ ἐστὶ καὶ χρυσῷ, τέχνη Φειδίου, τῷ δὲ ἐτέρῳ ποδὶ ἐπὶ χελώνης βέβηκε. Sunt quibus ¹⁰⁵) placuit Plutarchi interpretatio, qui testudinem οἰκυρίας σύμβολον ταῖς γυναιξὶ καὶ σιωπῆς putat ¹⁰⁶); sed in definiendo statuae sensu locum,

100) V. O. Müller, Kunstarchäologie 374.

101) Paus. II, 40, 5.

102) Nicephor. Prog. in Rhet. Gr. T. I. p. 459.: ὁπίωρα ἔρωτος σύμβολον, Ἀφροδίτης ἀνάθημα. Jam Aristophanis aetate τὸ μηλοβολεῖν amoris provocatio fuit, Nub. 996. μήλα βληθεῖς ὑπὸ παρτιδίου. Theocr. Id. V, 88.: Βάλλει καὶ μάλοις τὸν ἀπόλον ἅ Κλεαρίστα. Virg. Ecl. III, 64. Malo me Galatea petit lasciva puella. Cf. Boettiger Sabin. II, p. 76. Coray ad Heliod. III. p. 118. Boisson. ad Nicet. p. 324. Villos. ad Long. p. 51. Arsen. Viol. p. 139. c. not. nostra. In Eudociae Jonia quaestio tractatus, διατὶ οἱ ἐρῶντες μετὰ χεῖρας ἄνθη καὶ μῆλα φέρουσιν.

103) In anaglypho villae Cardinalis Albani, Winckelm., Mon. In. T. III. p. 2. Venus tria mala in manu tenet, sub solio lepus est, et ipse

fertilitatem significans, Philostr. Im. I, 6. Creuzer, Symbol. IV. 162. Lamberg. Vas. I. tab. 94. Gerhard, Archemor. und die Hesperiden p. 26. Panofka, Berlin's Terracotten tab. 29. Leporem sub throno Veneris, prope quam Amor stat, vide in Nagidi nummis, Neumann N. N. II. tab. 2, 8. N. Brit. 10, 16.

104) V. Lajard le culte de Venus p. 74. not. — Aliter explicat Th. Panofka, der Tod des Skiron und des Patroclus, Berol. 1836., qui Tab. IV, 12. statuam illam primus edidit, p. 8.

105) Winckelm. Opp. I, 199. II, 567. H. Meyer, Geschichte der Kunst I. p. 65. O. Müller, Kunstarchäologie 374, 5.

106) Praecept. conj. 52. p. 142. de Is. et Osir. 76. p. 279. — E. Gerhard, Venus Proserpina, Kunstbl. 1825. nr. 17. p. 66, not. 78. dicit:

in quo posita est, ante omnia spectandum esse omnes concedunt. Veneris aedes, quae statuam illam continuit, prope porticum, quae e praeda a Corcyraeis reportata constructa est, sita fuit: praeda illa nonnisi victoria navali capi potuit, in cuius memoriam Elei Phidiae tum in Elide versantis praesentia sapienter usi splendidam Deae marinae, cuius patrocinio victoriam reportaverant, statuam in aede porticui illi proxima dedicaverunt, et hanc dedicationis causam artificum, quotquot vixerunt, princeps testudine pedibus subjecta significavit. Quam dispositionem utrum ipse invenerit, an exempla antiquiora ei obversata sint, in medio relinquimus; sed in hoc ipso artis progressum deprehendimus, quod statua Berolinensis aequis pedibus (*σκέλεσι συμβεβηκόσι*) testudini superstat, Phidias contra uno tantum pede super testudine posito Polycleti, aemuli sui, inventum secutus est, ut uno crure insisterent signa ¹⁰⁷⁾.

Deae hujus, coeli, terrae marisque dominae, imperium etiam in inferos patuisse papavere, quod Canachus manui Veneris suae inseruit, jam supra moniti sumus et a Plutarcho docemur, Delphis cultum esse *ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης Ἐπιτυμβίας, πρὸς ὃ τὰς πατοιχομένους ἐπὶ τὰς χοὰς ἀνακαλῶνται* ¹⁰⁸⁾. Iis, quae a viris doctissimis ea de re disputata sunt, id unum adjicio, in monumento sepulchrali Lycio, quod Asiaticam manum cum Graeca conjunctam exhibet, super eo ipso, quod inferendo corpori vacuum relictum est, spatio Asiaticam Veneris Libitinae imaginem positam esse, quae unâ cum Cerere, Proserpina tribusque Horis ad sepulchri ornamentum aptissime adhibita est.

Ex his, quae diximus, efficitur, Deam illam,
quae res hominum ac Deorum,
Quae mare ac terras variisque mundum
Temperat horis ¹⁰⁹⁾,

summam in fata vitamque hominum exseruisse vim; quo factum est, ut munera et insignia sua cum Fortuna et Nemesei communicaret. Et hae quidem Deae natura sua ita affines fuerunt, ut Romani ne quidem Latinum Nemesios nomen haberent ¹¹⁰⁾ et in

„Urania erschien in Phidias Bilde auf die Schildkröte, das Thier des Hermes und (Paus. VIII, 4) des Pan tretend.“ Th. Panofka l. l. p. 8. ad testudinem, Veneri Uraniae a Mercurio, qui eam interemit (Paus. VIII, 17. 4.), concessam refert.

107) Plin. H. N. XXXIV. 8. s. 19.

108) Quaest. Rom. 23. — Cf. Od. Gerhard (Venus Proserpina, Kunstblatt 1825. nr. 16. sqq. quam dissertationem peculiari libello: Veneri Proserpina, Fiesole 1826. explanavit), Creuzer Symbol. II. 426. 478. IV, 162. 283. et Lajard, le culte de Vénus p. 71—88. 97—100. Vide tab. nostr. II, 5.

109) Vix est quod lectores moneam, ab Horatio I, 12, 13. haec de Deorum Parente dici.

110) Plin. H. N. XI, 45. Est in aure ima memoriae locus, quem tangentes antestamur: est post aurem aequae dextram Nemesios (quae Dea latinum nomen ne in Capitolio quidem invenit), quo referimus tactum ore proximum a minimo digitum, veniam sermonis a diis ibi recondentes, hoc est veniam taciti exposcentes, digito post aurem condito, si quis imprudentibus nobis sermo excoiderit.

inscriptione eodem loco utramque ponerent: DEAE NEMESI SIVE FORTVNAE ¹¹¹). Omnino autem tam late patuit Veneris imperium, ut omnium fere Dearum munera conjuncta teneret, id quod in statua Deae Hierapolitana expressum fuit, de qua Lucianus de Dea Syr. c. 32.: *Ἡ δὲ Ἥρη σκοπέοντι τοι πολυειδέα μορφήν ἐκφανέει. καὶ τὰ μὲν ξύμπαντα ἀτρεκέϊ λόγῳ Ἥρη ἐστὶ· ἔχει δὲ τε καὶ Ἀθηναίης καὶ Ἀφροδίτης καὶ Σελήνης καὶ Πέης καὶ Ἀρτέμιδος καὶ Νεμέσιος καὶ Μοιρέων. χειρὶ δὲ τῇ μὲν ἐτέρῃ σκῆπτρον ἔχει, τῇ ἐτέρῃ δὲ ἄτρακτον. καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ἀκτῖνάς τε φορεῖ, καὶ πύργον καὶ κιστόν.* Cum colu, Parcarum insigni, quam Dea altera manu tenuit, convenit inscriptio antiqui Veneris Uraniae signi, quod Athenis ἐν κήποις hermarum more quadratum stabat: *τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλυμένων μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην* ¹¹²); et si una e Parcis, Atropos, Adrastea appellata est ¹¹³), hujus ipsius Deae cum Parcis affinitatem videmus. Nemesis quo signo notata fuerit, tacet Lucianus, sed probabile videtur ¹¹⁴) alteri Deae pedi subditam fuisse rotam, quae non modo apud Graecos et Romanos commune Nemesis et Fortunae insigne fuit ¹¹⁵), sed etiam in gemma Orientali, quam tabula nostra I, 5. delineatam dedimus, ad Veneris androgynae partem femininam aptata est, prope masculam autem partem *κρεῖς* conspicitur.

Insignibus Dearum ita communicatis intelligimus, quomodo in nummo ¹¹⁶) Laodiceae, Phrygiae urbis, sub Caracalla cuso, Nemesis adstante gryphe notata capite cōronam muralem Cybeles gerat, sinistra manu cornu copiae, extensa dextra serpentem, quod naturae semper reviviscentis insigne jam supra in Assyriae artis operibus conspeximus. In autonomo nummo Tei, Jonicae urbis, Nemesis dextra rotae innititur, sinistra cornu copiae tenet ¹¹⁷); contra in templo Syriae Deae, quod Aegirae in Achaja Pausaniae (VII, 26, 8.) etiam aetate floruit, Fortuna stetit, Amaltheae cornu gerens, Amore pinfato adstante. Ut in Aegypto et Phoenicia Venerem vidimus vaccino capite ornatam, ita auctore Laurentio Lydo ¹¹⁸) etiam οἱ Ἕλληνες τὴν Τύχην γράφουσι βουπρόσωπον. Qui si addit: *ἐγὼ δὲ οἶμαι τὴν ὕγραν εἶναι ὕσταν*, optime rationem perspexit et consentit cum iis, qui teste Plutarcho Crass. 47.: *Ἀφροδίτην — τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὕγραν παρασχῆσαν αἰτία καὶ φύσιν νομίζουσι.*

111) Gruter. 80. 1. Ibid. 3. Sanctissimae Nemesis L. Avinius, L. F. etc. ibid. 5. Virgini Victrici Sanctae Deae Nemesis M. Aurelius.

112) Pans. I, 19, 2.

113) Schol. Plat. Rep. p. 929 B. 35. ed. Bait. et Or.

114) Cfr. Lajard, le culte de Vénus p. 76.

115) Ammian. Marc. XIV, 11. de Nemesis: Pinnae autem ideo fabulosa vetustas aptavit, ut adesse velocitate volucris cunctis existimaretur: et praetendere gubernaculum dedit eique subdidit rotam, ut universitatem regere per elementa

discurrens non ignoraretur. Cic. Pis. 10. in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret ordinem, Fortunae rotam pertimescebat. Tibull. I, 6, 33.:

At tu, qui potior nunc es, mea furta timeto.

Versatur celeri Fors levis orbe rotae.

Cfr. tab. nostr. I, 7. 8.

116) Asservatur in Museo Parisino: v. Lajard l. I. tab. III. A. 8. nostr. tab. II, 9.

117) Visconti, Iconograph. Gr. T. II, 13, 8.

118) De Mens. IV, 33. p. 192. Bøther.

Etiam Veneris Libitinae munus cum Nemese communicatum invenimus, nam *Νέμεσις* fuerunt *πανήγυρις τις ἐπὶ τοῖς νεκροῖς ἀγομένη, ἐπεὶ ἡ Νέμεσις ἐπὶ τῶν ἀποθανόντων τέτακται* ¹¹⁹⁾, quo posito Delphicum illud *ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης Ἐπιτυμβίας* sine dubio idem fuit, quod a Pausania *Ἀδράστεια μεγέθει τῶν ἄλλων ἀποδέουσα ἀγαλμάτων* vocatur ¹²⁰⁾.

Perspecta hac Nemesios et Veneris affinitate facile intelligimus, quomodo Agoracritus, discipulus Phidiae inprimis carus, quum certamine, quod cum Alcamene in Venere facienda iniverat, victus esset, statuam suam quam, ne Athenis esset, Rhamnusiis vendidit, Nemesin appellaverit ¹²¹⁾. Qua de re quum alio loco ¹²²⁾ disputaverim, hoc unum addo, in Museo Britannico ¹²³⁾ colossicum caput valde mutilum asservari, anno nostri seculi vicesimo Rhamnunte in Nemesios templo inventum, quod illi statuae adjudicandum censent. Et quoniam jam ad haec tempora devenimus, Graeci quid de Nemese senserint, deinceps exponemus.

Graecorum religioni proprium est, ut relicto corporum coelestium aut genitricis naturae cultu, Orientalibus usitato, Deos hominibus similes, sed hominibus superiores humanasque res aequa lege moderantes fingerent. Itaque Nemese, quae antiquissimis temporibus eadem fuit, quae Asiatica Dea totius naturae regina, id munus demandaverunt, ut modum in omnibus rebus teneret et insolentiam, quae rerum humanarum ordinem turbat et aeternas Deorum leges migrat, coerceret. Quare Athenienses, pietate in Deos eminentes, Nemesin neque in Veneris neque in Cybelae neque in Fortunae templo, sed unā cum Themide, coluerunt ut docet inscriptio e Themidis templo in Attica eruta: *Νέμεσις Σώστρατος ἀνέθηκε* ¹²⁴⁾.

De hac Nemesios natura quum J. G. Herderus, immortale Germanici nominis decus, tam subtiliter disputaverit, ut ei, qui eandem rem denuo tractaturus est, timendum sit, ne Iliadem post Homerum scribat, breves esse possumus. In hoc uno minus recte vidisse videtur vir sagacissimus, quod Nemesios partes ita ab Erinny et Ate separavit, ut supplicia solum his potissimum demandata esse vellet ¹²⁵⁾, nam si Euripidis locum supra (p. 4.) allatum conferimus cum Callimachi epigrammate:

*εἶπα, καὶ ἡ Νέμεσις με συνάρπασε καὶ εὐθὺς ἐκείμαν
ἐν πυρὶ, πᾶς δ' ἐν ἐμοὶ Ζεὺς ἐκτραυνοβόλει,*

119) Lex. Rhetor. in Bekkeri Aneod. I. 282. coll. Harpocr. Phot. et Suida s. v. Schol. Dem. adv. Spud. p. 1031. Creuzer in Münchener Gel. Anzeigen 1838. p. 192.

120) Paus. X, 37, 8. Cfr. Zoëga l. l. p. 42.

121) Plin. H. N. XXXVI. v. 4.

122) Real-Encykl. der class. Alterthumsw. T. V. p. 529.

123) Synopsis of the contents of the Br. M. ed. 57. 1851. p. 139. nr. 325.

124) V. Canina Architett. ant. II. Tab. 15.

125) Nemesis, ein lehrendes Sinnbild, in Operum collect. P. 19. p. 154. Adde Manso, über den Begriff der Nemesis in vermischte Abb. p. 182. Fuchsii, Professoris Straubingensis, Programm de Nemese 1847 inspicere non licuit.

Jovis fulgura ad reos Nemesios nutu rapida poena affligendos semper parata esse videmus; tantusque acerbæ ¹²⁶) hujus Deae, quam Catullus (I, 21.) vehementem, Ammianus Marcellinus (XIV, 11.) facinorum impiorum ultricem vocat, timor occupaverat animos, ut eam semper vestigiis insistere crederent ¹²⁷) et uniuscujusque verbi impii poenas deprecarentur formula: *προσκυνῶ τὴν Νέμεισιν* vel *σὺν Ἀδραστείᾳ λέγω* ¹²⁸).

Nihilque ita reconditum esse, ut Nemesios oculum effugiat, manus gestu vestem supra pectus levantis ¹²⁹) oculisque in sinum coniectis innuitur ¹³⁰). Eodem spectat ferrum, quod Nemesis in nonnullis Smyrnae nummis ¹³¹) et in pictura Herculanensi ¹³²) gerit; praecipue autem gryps *πτερόεις*, *ὄρνις ἀλάστωρ*, qui jam in Assyriis monumentis conspicitur, apud Nonnum autem (Dion. XLVIII, 382.) Deae solio in Tauro constituto adstat, jussa Deae propere exsecuturus. Apud eundem (v. 454.) *γρύπες ἀμιλλητῆρες* currum Deae per aërem ferunt ¹³³).

Una res Nemesi cum Venere communis mansit, quod res amatoriae praecipue ei curae fuerunt ¹³⁴), quod qui recte vult intelligere, repetat Lucilii verba (I, 21.):

quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis auras
Exoritur, neque fit laetum neque amabile quidquam.

Sed illa etiam aetate, qua Graeci ab avita gravitate degeneraverunt, Veneremque vagi et lascivi amoris patronam fecerunt, poetarum artificumque reliquiae Nemesin lascivi, fastidiosi et perfidi amoris ultricem faciunt. Quo fit, ut in gemmis aliquot Nemesin ¹³⁵) vel ejus loco gryphem, pedem anteriorem alterum rotae imponentem ¹³⁶), videamus,

126) *πικροτάτη* vocatur in Epigrammate Anthol. Gr. supra p. 5. not. 1. allato.

127) Proverbium fuit: *ἡ Νέμεισις παρὰ πόδας βαίνει*. Diogen. Cent. VI, 81.

128) Plat. de Rep. V. p. 450 A.: *προσκυνῶ δὲ τὴν Ἀδράστειαν, ὃν Γλαύκων, χάριν οὐ μίλλω λέγειν*. Eur. Rhes. 338. 468. Blomf. ad Prom. 972. Frequens in hac formula Julianus, anxius Graecorum Deorum cultor: Misop. 370 B: *Ἀδραστείᾳ πάντα ἐπιτρέψας*. Ep. 29. p. 403 B: *Ἀδράστεια δ' εὐμενὴς εἶη*. Ep. 49. p. 431 D: *ἵλωσ δὲ ἔστω τοῖς λόγοις ἡμῶν Ἀδράστεια*. Ep. 59. p. 455 D: *ἐθελόντων θεῶν καὶ τῆς δεσποίνης Ἀδραστίας*.

129) Winckelm., Mon. In. pag. 30.: il senso misterioso del panno raccolto con la mano ed alzato per ricoprirsene non solo il petto ma anche il volto sembra essere l'occulta potenza della giustizia esercitata da Nemesi, la quale più volte

tardando a comparire e gastigare i rei sembra che non se ne curi e che li tenga in obbligo, ma poi cogliendoli, quando meno se l'aspettano, secondo il merito gli ricolma di pene adeguate a misfatti. Vi è espressa nel medesimo tempo simbolicamente l'origine di Nemesi detta da alcuni figlia della notte.

130) Vide statuem in villa Card. Albani, nostr. tab. II, 1. et marmoreum vas Chigianum (Guatt. Mon. In. 1784 m. Mart.), quod in titulo dissertationis nostrae proposuimus.

131) Millin G. M. LXXXIII. 349.

132) Pitture d'Ercol. III. tab. 10.

133) V. Voss, mythol. Br. II. p. 186.

134) Paus. I, 33, 7.

135) V. gemmam Musei Florent. I, 76. et nostram tab. I, 7. cf. anaglyphum vasis Chigiani.

136) Mus. Flor. I, 81. nostra tab. I, 8.

poenas ab Amore sumentem. Itaque „Narcissum ob nimiam crudelitatem, quam in Echo exhibebat, Nemesis i. e. Fortuna ultrix fastidientium in amorem sui pertulit, ut non minori flamma, ac illa, exureretur“ ¹³⁷⁾; eundemque sensum exprimit epigramma Mnasalci in Anthol. Gr. T. III. p. 205. nr. CCLXVII.:

Πτανῶ πτανὸν ἔρωτα τὸν ἀντίον ἔπλασ' ἔρωτι

Ἄ Νέμεσις, τόξω τόξον ἀμυνομένα,

Ὡς κε πάθῃ τὰ κ' ἔριξεν. ὁ δὲ θρασὺς, ὁ πρὶν ἀταρβής,

Δακρύει, πικρῶν γευσάμενος βελίων.

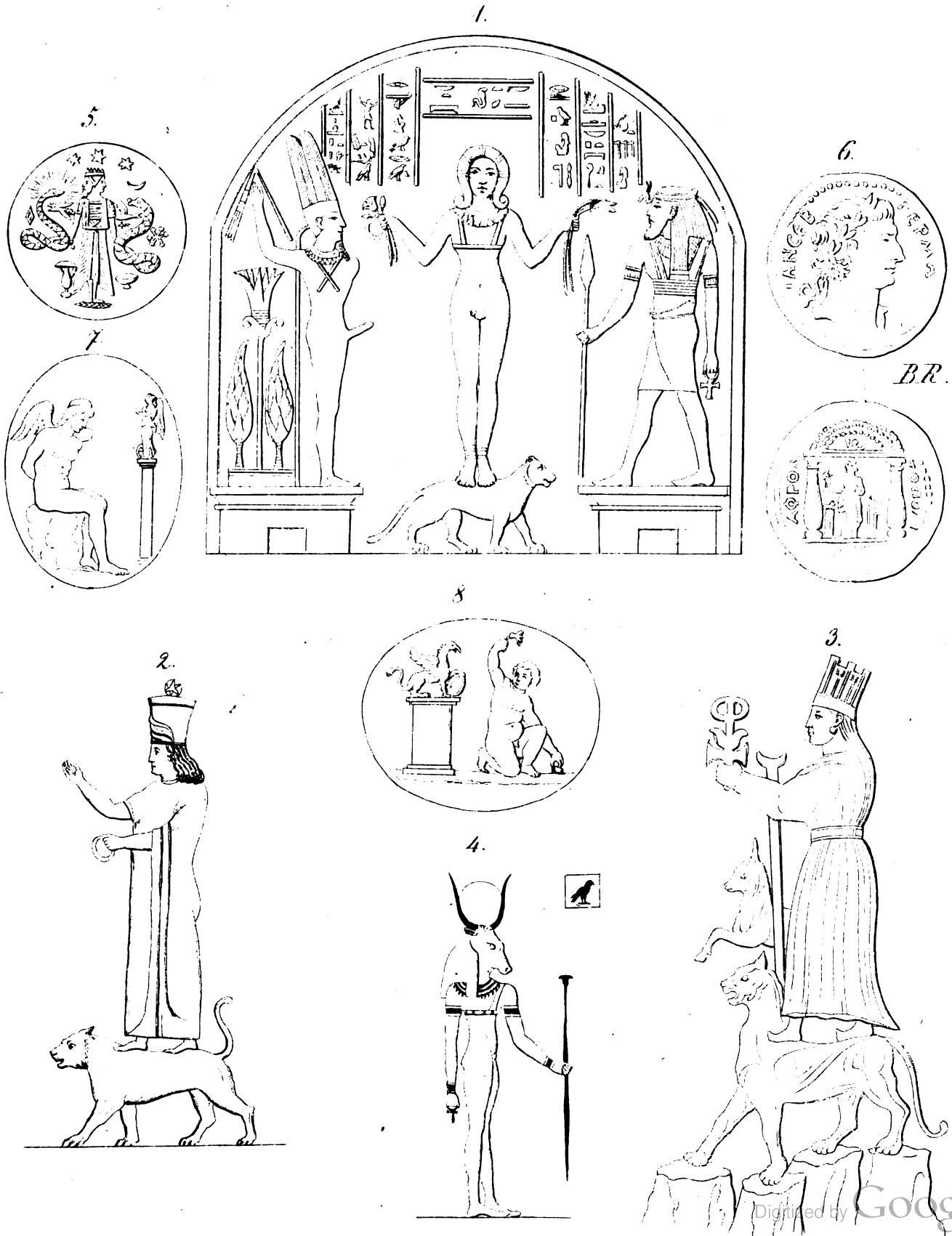
Ἐς δὲ βαθὺν εἰς κόλπον ἀπέπτυσεν. ἃ, μέγα θαῦμα,

Φλέξει τίς πυρὶ πῦρ; ἦψατ' ἔρωτος ἔρωτος.

Virginem autem alatum, quae in pictura Herculanensi ¹³⁸⁾ Ariadnae in Naxo desertae adstat, Nemesin esse recte vidit Winckelmannus, ab Herdero (l. l. pag. 167) immerito objurgatus.

¹³⁷⁾ Bode, Mythogr. Gr. I, 185. cf. Wieseler, die Nymphe Echo, Gött. 1844. p. 14.

¹³⁸⁾ Pitt. d'Ercol. II. tab. 15. Böttiger, archäol. Heft. P. 1. Tab. I.

Tab II.

